

संपादकीय

न्याय वेळेत मिळायला हवा!

୪

न्हार कितीही चुत्र असला तरी कायदाच्या कवाट्यातून तो
निसूट शकत नाही. त्याने कितीही मातब्बर वकिलामार्फत
युक्तिवाद केले तरी ते न्यायपीठावे प्रतिनिधित्व करणाऱ्या
न्यायाधीशांच्या चाणाक्ष नजरपेंडे खरे उतरत नाहीत, हे फुहा

एकदा माजी खासदार आणि कॅफ्सेप्ये वरिष्ठ नेते
सज्जनकुमार यंता, १९८४ मध्ये दिल्लीत उसळलेत्या शीख विरोधी दांल
प्रकरणी न्यायालयाने ठोठावलेत्या शिक्षेत्सु सिद्ध झाले आहे सज्जनकुमार
यंता १ नोव्हेंबर १९८४ रोजी सरस्वती विहारमध्ये झालेत्या पिता-प्राच्या
हयेप्रकरणी, १२ फेब्रुवारीला दोषी ठरवण्यात आले होते. त्याना शिक्षा
कुठली ठोठावली जाणार याची सर्वांगा प्रतीक्षा होती. या प्रकरणात
सीबीआय आणि तकारदारांनी सज्जनकुमार यंता फाशी देखाची केलेली
मागणी दिल्लीच्या राऊस एव्हेन्यू न्यायालयाने माच्य केली नसली तरी, त्यांना
जन्मठेंवी शिक्षा सुनाकून पीडित परिवाराला काही अंशी न्याय मिळवून
दिला आहे. त्याचप्रमाणे इंदिरा गांधी यांच्या हयेनंतर उसळलेत्या
शीखविरोधी दांलीमध्ये न्यायाचा प्रतीक्षेत असलेत्या शीख समाजालाही
थोडाफार न्याय मिळाला आहे या दांलीशी संबंधित एका प्रकरणात
सज्जनकुमार यंता दिल्ली उच्च न्यायालयाने आधीच जन्मठेंवी शिक्षा
सुनावली असून, ते सध्या तिहार तुंगाची हवा खात आहेत. पंजाबमध्ये
झालेत्या आपरेशन 'ब्लू स्टार'नंतर ३१ ऑक्टोबर १९८४ रोजी तत्कालीन
पंतप्रधान इंदिरा गांधी यांची त्यात्याच अंतरकंती गोळ्या झाडून हत्या केली
होती. त्यानंतर १ नोव्हेंबरा दिल्लीत आणि देशातील अनेक भागात
शिखांविरोधात मोठ्या प्रमाणात हिंसाचार उफाळला. या हिंसाचारात
शीख समाजातील लोक आणि त्यांच्या मालमतांना लक्ष्य करण्यात आले.
तीन हजारांहून अधिक शिखांची या दांलीत हत्या झाल्याची किंवा त्यांना
जिवंत जाळत्याची सरकारदबारी नोंद आहे दिल्लीत उसळलेत्या दांलीत
सरस्वती विहारमध्ये जसकंत सिंगा आणि तरुणदीप सिंगा या दोन शीख
पिता-प्राची हत्या झाली होती. याप्रकरणी पीडितांच्या पली आणि
आईच्या तक्रारीवरून पोलिसांनी गळा दाखल गेला होता. ज्या जमावाने

जसकत आणि तरुणदीप संग याची त्याच्या घरात जिंका जाळून हत्या केली, त्या घराची तोडफोडही केली आणि लूटमार करीत घरातील इतर लोकांना मारहण केली, त्या जमावाचे नेतृत्व सज्जनकुमार करीत होते, असा आरोप होता.

इंदिरा गांधीच्या हत्येनंतर उसळलेल्या दांतीत किंती शिखांच्या हत्या झाल्या, याबाबत खुलासा करण्याची मागणी माहिती अधिकार कायद्यांनंतर करण्यात आली होती. त्यांतर्गत मिळालेल्या माहितीनुसार कायदा आणि सुव्यवस्था राखणे ही राज्य सरकारच्या अखत्यारीतील बाब असली तरी, या प्रकरणाची चौकशी करण्याचा नानावटी आयोगाने दिलेल्या अहवालावर संसदेत करण्यात आलेल्या चर्चेप्रसंगी दिलेल्या आशवासनानंतर सरकारने डॉ. डी. के. शंकरन आणि कें. पी. सिंग या अधिकाऱ्यांची समिती स्थापन केली गेती. या समितीला विविध राज्य सरकारांनी उपलब्ध करून दिलेल्या आकडेवारीनुसार निरनिराक्ष्या राज्यांमध्ये इंदिरा गांधीच्या हत्येनंतर उसळलेल्या दांतीत एकदरीत ३२९१ शिखांचे शिरकाण झाल्याचे स्पष्ट झाले. त्यात एकट्टा दिल्लीत २७३३, उत्तरप्रदेशात २५१, हरयाणात १०६ तर मध्य प्रदेश आणि झारखंडमध्ये अनुक्रमे १४ आणि ८४ शिखांच्या हत्या झाल्याची माहिती मिळाली. छतीसगढ, महाराष्ट्र औंडिशा, हिमाचल प्रदेश, उत्तराखण्ड, जम्मू काश्मीर आणि पश्चिम बंगालमध्येही हिसाचाराचे लोण पपसरले. ज्यात अनेक शिखांच्या हत्या झाल्या.

आजची पिंडी १९८४ सालच्या शिखविरोधी दांतीबद्दल अनाभिज्ञ आहे त्यांना ही दांत का झाली, कोणी घडकून आणली आणि इतक्या मोठ्या प्रमाणात शिखांना लक्ष्य का करण्यात आले, याची पुस्तकीही कल्पना नाही. शीख समाजाने मात्र इंदिरा गांधीच्या हत्येनंतर दिल्लीत उसळलेल्या दांती म्हणजे दुर्देर तिसरे काहीही नसून, हा प्रकार म्हणजे शिखांचे सामूहिक हत्याकांडच होते, असा निष्कर्ष काढाला. शीख फॅर्झ जस्टिस ही संघटना या प्रकरणी न्याय मिळावा यासाठी गेल्या ४० वर्षांपासून संघर्ष करीत आहे विविध न्यायालयांत या प्रकरणी अनेक याचिका आजही प्रत्यंबित आहेत. या दांतीत देशाच्या अठरा राज्यांमध्ये अतिशय नियोजित आणि सामूहिक पद्धतीने शेकडा शिखांच्या हत्या घडकून आणण्यात आसरकारी आकडेवारी काहीही सांगत असली तरी शीख फॅर्झ जस्टिस संघटनेच्या दावानुसार संपूर्ण भारतात या हिसाचारात ३० हजाराहून अधिक शिखांच्या हत्या झाली. त्यात बहुतांशी शिखांना जिंकत जाळण्यात उसांपूर्ण भारतात शेकडो शीख महिलांवर गुंड, पोलिस अधिकारी उपरांप्रशासकीय अधिकाऱ्यांनी सामूहिक बलात्कार केले आणि प्रतिज्ञा घेणे की पुढील पिंडी (बलात्कारानंतर) भारत सरकारशी एकनिष्ठ असेल लाख्याहून अधिक शीख या घटेनंतर विस्थापित आणि बेवर झाले. त्यात भारतात शेकडो गुरुद्वारा आणि गुरु ग्रंथ साहिब जाळण्यात आले तर पद्धतशीर आणि नियोजनबद्द पद्धतीने अपवित्र करण्यात आले. सुपारे शीख सैनिकांना सहकायांनी गणेशात ठार मारले. झारखंडमध्ये बोकारो स्टील प्लांटमध्ये काम करण्याचा १२० शिखांना जळव्या भावात जिंकत प्रेक्षण्यात आले. कानपूर आणि भारतातील इतर शहरांमध्ये दिवसांपर्यंताचा मुलांना गॅसच्या चुलीवर जिंकत भाजण्यात आले. त्रिपुरा आगरताळा येथे जीव वाचवण्यासाठी पोलिस ठाण्यात आश्रय घेतलेल्या शीख कुळांनांना पोलिस ठाण्यात जिंकत जाळण्यात आले. मध्य प्रदेशात जबलपुरमध्ये १२ शिखांना रेल्वे प्लॉटफॉर्ममध्ये छतावर फाशी देण्यात आणि शिखांची लाखो-करोडेची मालमत्ता लूटून नष्ट करण्यात आली.

या दांतीबाबत बीची रोचक माहिती आता कुठे जनतेपर्यंत पोळी शकत आहे. ३१ ऑक्टोबर १९८४ रोजी नवी दिल्लीतील २४ अंडे रोडवर आयोजित एका बैठकीमध्ये शिखांच्या हत्याकांडाचे नियोजन करण्यात आले. या बैठकीला संसद सदस्य आणि कॅफ्स पक्षाचे वा सदस्य उपस्थित होते. यामध्ये जगदीश टायटलर, सज्जन कुमार, एव. एल. भगत, कमलनाथ, धर्मदास शास्त्री, ललित माकन यांचा सम म्हणून होता. दांती सुरु असताना केंद्र शासनाच्या प्रसिद्धी माध्यमांनी प्रक्षेप भाषणे आणि दृश्ये दाखवली. दूरदर्शनवर दाखवण्यात आलेल्या दृश्ये लोकप्रिय चित्रपट कलाकार 'खून का बदला खून' आणि 'खून की सिखांची लाखो-करोडेची मालमत्ता लूटून नष्ट करण्यात आली.

भजनलाल याच्या आदर्शासार हयाणातील मधुबन येणेल पालेस मुख्यालयातील पोलिस कमांडेना शिखांचा नसंहर करण्यासाठी पाठवले गेले. तज्ज शस्त्रधारी आणि व्याकासायिक गुंड बाहेझून आणले गेले आणि सरकारी बेससमधूम त्यांना केवळव्या क्षेत्रात पोहोचविले गेले. शीख व्यक्ती, शिखांची घरे, व्यवसाय आणि गुरुद्वारे जाळ्यासाठी ज्वलनशील साहियाचा पुरवठा केला गेला. शिखाच्या हत्याकांडात पोलिसांनी सक्रिय सहभाग घेतला किंवा शिखांना जिंकत जाळ्याले जात असताना त्यांनी मूकदर्शक होण्याची भूमिका निभावली, असेही खुलासे होऊ लागले आहेत. दायांतीच्या केळी जाळ्यापौल करण्याचा सामाजिककाना पोलिसांच्या जीपमधूम डिझेट पुरवले गेण्याची संतापजनक बाब उघड झाली आहे. जमावने हल्ला करण्यार्थी पोलिसांनी स्वतः पुढाकार घेऊन शिखांना निःशस्त्र केले. बहुतांश ठिकाणी हत्याकांड घडकून आणताना ना संवारखंडी लावली गेली ना सैन्याता मदतीसाठी पाचारण केले गेले. आज ४० वर्षांनंतरही शिखांच्या नसंहरारे आयोजक आणि गुरुंगार उजल माथ्याने फिरत असून, सरेच्या दालनात मोठमोठ्या पदंवा आनंद उपभोगत आहेत. शिखांच्या हत्याकांडासाठी मोजकथाच व्यक्तींना शिक्षा झालेली बघायला मिळते. या दार्लींचा आरोप असलेले अनेक जण आज स्वर्गवासी झालेले आहेत, त्यामुळे शिखांना पूर्णशाने न्याय मिळाला असे कोणीही म्हणू शकत नाही. शिखांना न्याय मिळकून देण्यात एकंदरीत दहा चौकशी आयोग अयशस्वी ठरते आहेत. हत्याकांड घडकून आणण्यासाठी पुढाकार घेणारे आणि प्रत्यक्ष हत्याकांडात सहभागी होणाऱ्यांच्या निवासस्थानी आयोगांचे चौकशी अहवाल आणि पीडितांचे अर्ज धूळ खात पडून होते. सज्जनकुमार यंता झालेल्या जनमठेच्या शिक्षेतून काही प्रमाणात न्याय शिखांच्या पदवात पडता असला तरी न्यायाता लागलेल्या विलंबाचे मुळीच समर्थन होऊ शकत नाही. 'जस्टिस डिलेड इज जस्टिस डिनाईंड'सारखी परिस्थिती आज झालेली दिसतेय. त्यात सुधारणा व्हावी आणि उर्वरित पीडितांना लवकरात लवकरन्न्याय मिळावा, ही अपेक्षा!

इतरात्तः

डॉ. विवेक राजे

आ टपाट नगर होते. औद्योगिकीकरणमुळे समृद्ध स्थानिक प्रशासनाला असणाऱ्या उत्पन्नामुळे सगळ्या शहरी सोयी-सवलतीची लयलूट असलेले. या नगराला लागून एक ओसाड माळ्यारन होते. तिथे बाहेरच्या प्रांतातील काही लोकांनी आधी पाल वजा झोपड्या टाकल्या. अशिक्षित आणि गरीब असलेल्या या लोकांनी मग आजूबाजूच्या वस्तीतून काही हलकीफुलकी कामं करायला सुरुवात केली. असाच एक व्यवसाय म्हणजे भंगार गोळा करून आणणे, त्याचे वर्गीकरण करून विकणे. असा व्यवसाय एकाने सुरु केला. काही दिवसांनी अजून दोघा-चौधांनी सुरु केला. आता तिथे भंगार व्यवसायातील लोकांची वर्दळ सुरु झाली. काही वर्षांत अनेक भंगार व्यावसायिकांचे त्या माळ्यारानवर टपन्या, टिनाचे शेड असे साम्राज्य उभे राहिले. मग त्याच व्यवसायातील मजुरांच्या झोपड्या तिथे उभ्या राहिल्या. अशा ठिकाणांवर सर्वांत आधी गावातल्या टपोरी गुंडांची नजर पडत असते. तसे अनेक गुंड तिथे धावले. त्या वस्तीत काही पैसे घेऊन हे गुंड झोपडी बांधण्यासाठी जागा देऊ लागले. हक्कहळू तिथे गुंडांच्या टोळ्या तयार झाल्या. त्या प्रभागाच्या नगरसेवकाने खटपट करून दबाव टाकून त्या वस्तीत पाणी आणि विजेचे खांब उभे करून दिले. आता ती वस्ती स्थिर झाली. त्या जमिनीची मालकी कोणाची हा फालतू प्रश्न प्रशासन, लोकप्रतिनिधी, जवळच्या अधिकृत वस्तीतील नागरिक, तथाकथित पत्रकार कोणीही विचारला नाही, कोणाला पडला नाही. भंगार व्यवसायातील मुस्लिम व्यावसायिकांनी हिंदू व्यावसायिकांचे भंगाराच्या धंद्यातून उच्चाटन करण्यासाठी, जास्त किमतीत भंगार विकत घेणे, हिंदूना मजूर मिळाणार नाहीत अशी व्यवस्था करणे. हिंदू भंगार व्यावसायिकांकडून भंगार घेताना पाडून भाव देणे असे उद्योग सुरु केले. हिंदू भंगार व्यावसायिकांना आपले व्यवसाय चालविणे कठीण होऊ लागले. त्यांच्याकडून कोणीही भंगार योग्य त्या किमतीला उचलायला तयारच नसे. मोठे भंगार व्यावसायिक हिंदू भंगारवाल्याकडून भंगार घेण्यात टाळाटाळ

करीत किंवा किंमत तरी पाझून मागत असत. एकूण परिस्थितीचा अंदाज घेऊन हिंदू लोकांनी भंगाराचा व्यवसाय बंद केला. त्या वस्तीतून हळूहळू हिंदू व्यावसायिक आणि हिंदू लोकांनी जागा सोडायला सुरुवात केली. एका ठरावीक काळानंतर आधी मिश्र असलेल्या त्या संपूर्ण वस्तीचे आता फक्त मुस्लिम वस्तीत रूपांतर झाले. सगळेच बेकायदेशीर असलेल्या त्या वस्तीत जायचे तर पोलिस देखील चार वेळा विचार करू लागले. सभ्य माणसे तर तेथे जाऊच शकत नसत. हळूहळू तिथे चालणाऱ्या बेकायदा उद्योगांची माहिती अफवांच्या रूपाने बाहेर येऊ लागली होती; ती वस्ती मात्र हळूहळू विस्तारत होती. आता त्या वस्तीतून एकाच वेळी अनेक ठिकाणांहून बांग ऐकू येऊ लागली. याचा अर्थ वस्तीत लहान-मोठ्या मशिदी उभ्या राहिल्या, असा घेत इतर नगरवासी स्वतःला त्या वस्तीपासून दूर ठेवण्यात समाधान मानू लागले. ती अनधिकृत बेकायदा वस्ती आणि इतर नगर यामध्ये फक्त एक चौपदरी सडक एवढंच अंतर उरल. त्या सडकेने निदान नगराकडील बाजूला त्या वस्तीचा विस्तार थंबला असला, तरी कायदेशीर वस्तीतील लोकांच्या त्या बेकायदेशीर वस्तीतील लोकांशी छोट्या-मोठ्या कुरबूरी चालूच असत. एक दिवस संध्याकाळी त्या नगरातील प्रतिष्ठित घरात गडबड उडाली. सकाळी ८ वाजता आपल्या कॉलेजात गेलेली त्या घरातील लाडकी लेक रात्री ८ वाजले तरी घरी आली नव्हती. घरच्या लोकांनी तिच्या मित्र-मैत्रीणीकडे चौकशी करायला सुरुवात केली. तेव्हा कळले सुयश नावाचा तिचा कोणी मित्र होता. ती कॉलेजमध्ये आणि बाहेरही अनेकदा त्याच्या बोरबर असायची. पोलिसांचे रेकॉर्ड मात्र त्याचे नाव सुतेमान असल्याचे दाखवत होते. या पलीकडे कोणीतीच खबर मिळत नव्हती. रात्री १० वाजता कुणीतीरी पोलिस तक्रार करण्याचा सल्ला दिला. घरातील कर्ता पुरुष, एक-दोन शेजारी असे जवळच्या पोलिस ठाप्यात तक्रार दाखल करण्यासाठी गेले. तेथील पोलिस अधिकाऱ्याने सौम्यपणे सगळं ऐकून घेत थोडी वाट पाहण्याचा सल्ला दिला. हे लोक तक्रार नोंदवावी म्हणून अझून बसले तर स्पष्ट शब्दात एक-दोन दिवस वाट बघा, असा सजड दम भरला. मंडळी अस्वस्थपणे बाहेर आली. एकाने कुणा स्थानिक नेत्याला फोन केला. तो धावत पोलिस नायागत पोदेजला हमरीतमरी करून तक्रार नोंदवत

घेतली, पण पुढे काहीच नाही. मुलगी सहीसलामत घरी येण्याची आशा दुरावू लागली. प्रत्येकच माणूस या बाबतीत त्या वस्तीकडे संशयाने पाहात होता. जवळजवळ ३० लाख चौरस फुटात पसरलेली ती वस्ती. तिच्या आत अनेक रहस्य, गुन्हेगार, अवैध धोरेंद्र दडलेले होते. काळाबोरोबर त्या वस्तीत हळूहळू विशिष्ट छापां असलेले, रंगाने कळकट काढे असलेले आणि उजळ पण मंगोलियन झाक असलेल्या लोकांची सरख्या लक्षणीय झाली. लोकां त्यांना परदेशी घुसखोर म्हणत. या लोकांमुळे वस्ती अधिकच धोकादायक होऊन गेली. हळूहळू गावातील मुली अचानक अदृश्य झाल्याच्या बातम्या नगरात पसरत होत्या. काही ठरावीक दिवशीरीवर त्या वस्तीतून उन्माद आल्यासारख्या ठरावीक घोषणा देत तरुण रस्त्यावर येत असत. पोलिस, प्रशासन आणि कायदेशीर वस्तीतील जनता संयम राखत असे. जणू धार्मिक आणि जातीय सौहार्द ठेवण्याची जबाबदारी फक्त कायदेशीर वस्तीतील बहुसंख्या असलेल्या नागरिकांचीच असावी. आता नगरातील नागरिक प्रशासन, लोकप्रतिनिधी, पत्रकार आपल्याच कर्मचे भोग म्हणून तळतळाट करीत. पण काहीही न करता गप्प बसून राहात.

असेच केवळातरी त्या नगरात निवडणुकी झाल्या. लोकांनी घराबाहेर पडून भरभरून कायदेशीर नागरिकांची वा बहुसंख्या असलेल्या हिंदूची बाजू घेण्या पक्षाला आणि नेत्याला मतदान केले. बहुसंख्या लोकांच्या हिताचा विचार करणारा पक्ष ८० जागा जिंकून निवडून आला. या पक्षाने परदेशी घुसखोरांना शोधून परत पाठविण्याची मोहीम हाती घेतली. एक दिवस नव्या नेत्याच्या प्रशासनाने सर्व कायदेशीर बाजू आणि कागदपत्रे तपासून वस्तीवर बुलडोझर चालवला. अनेक लोक बुलडोझर चालत असतानानी तमाशा पाहायला हजर होते. ३० लाख चौरस फूट जागेवरील अतिक्रमण अनेक बुलडोझरच्या साहाय्याने हटविण्यात आले काही बघ्यांनी आनंदाने टाळ्या पिटल्या. काही लिंगांडूनांनी दुःखातिशयाने अशू अनावर झाले. प्रशासनाला आपण फार मोठी कामगिरी केल्याचे समाधान वाटू लागले. पोलिस यंत्रणा कोणताही दंगाधोका न होता कारवाई यशस्वी झाल्याने आपल्या हातातील दंड्याकडे अभिमानाने पाहू लागले.

१४

नंदकिशोर काथवडे

विदर्भाच्या काशीची द्रवस्था!

रोगाची महाराष्ट्राचा इतिहास संगताना विदर्भचा फारसा
कुण्ठेच उल्लेख होत नाही. सतेच्या पटलवरही विदर्भाच्या
वाताच्याला गेली किंवेक वर्षे उपेक्षाच आली आहे. पश्चिम
महाराष्ट्र खान्द्या, मराठवाडा या भागातच विकासाला
आजवर प्राधान्य देण्यात आले. विदर्भ मात्र गरीबच राहिला. दिल्ली, मुंबईतत्या
सरकारला विदर्भ काय काय घडत हे माहिती आहे का? असे खेदाने म्हणावे
लागते आणि हीच खरी वस्तुस्थिती देखील आहे म्हणूनच विदर्भात कधी
पर्झन आणि ऐतिहासिक वारसा लापलेल्या धार्मिक स्थळांचा विकास होऊ
शकला नाही. विदर्भात अनेक धार्मिक स्थळे अशी आहेत की, ज्यांना पुरातन
काळापासून तीर्थस्थळाचे पावित्र प्राप्त झाले आहे. मात्र राजकीय अनास्था
आणि प्रशासकीय ढीम्य व्यवस्था यामुळे विदर्भाच्या अशा स्थळाना फारसे
महत्र प्राप्त होऊ शकले नाही. सतत आत्यानंतर मुख्यमंत्री देवेंद्र फडणवीस
आणि केंद्रीय मंत्री नितीन गडकरी यांच्या नेतृत्वात विदर्भाच्या विकासाकामाचा
अनुरोध भरून काढण्याचा प्रयत्न झाला. विदर्भातील रस्ते व इतर विकासाची
कामे या दोन्ही नेतृत्वातील करण्यासाठी पुढाकाळ घेतला. मात्र यापूर्वीच्या सरेत
असणाऱ्या कौऱ्यांसी नेतृत्वातील विदर्भाच्या विकासाकडे फारसे लक्ष दिले नाही.
त्यामुळेच विदर्भातील पर्झनस्थळांचा व तीर्थस्थळांचा विकास होऊ शकला
नाही. विदर्भाची काशी म्हणून ओळखल्या जाणाऱ्या मार्कंडा या तीर्थस्थळाची
झालेली दुर्व्यवस्था अत्यंत क्लॅशदायक आहे उत्तरवाहिनी असलेल्या कैमगेल्या
तीराकर मार्कंडा येथे प्रसिद्ध पौराणिक शिवलिंगा आहे. खजुराहोच्या काळातील
शितपाने नटलेले शिवलिंगाचे मंदिर पुरातत्व विभागाच्या नाकर्तेपणामुळे
खितपत पडले आहे महाशिवरात्रीनिमित्त मार्कंडा येथे १५ दिवसांची मोठी
जत्रा भरो. या जत्रा दुखवूल भाविक पेतात. चंद्रपूर, गडचिरोली या दोन
जिल्हांतील लाखो भाविक मार्कंडा नगरीत महाशिवरात्रीच्या निमित्ताने
येतात. मात्र त्यांना राहण्यासाठी अद्याप मार्कंडानगरीत प्रशासनाने कुठलीही
व्यवस्था केलेली नाही. या ठिकाणी असलेले विश्वस्त मंडळ सुद्धा मार्कंड्याच्या
विकासासाठी फारसे प्रयत्न करताना विस्तर नाही. महाराष्ट्रातील इतर
मंदिरांमध्ये येणाऱ्या भाविकांना थांबण्यासाठी भक्तनिवासाच्या सोयी आहेत.
मात्र मार्कंडानगरीत एक मोडकीतोडकी धर्मशाळा सोडली तर दुसरे
राहण्यालोगे ठिकाण नाही. चंद्रपूर व गडचिरोली जिल्ह्यांत दिग्गज
लोकप्रतीनिधी असतानासुद्धा मार्कंडानगरीत कुठल्याही सोयी निर्मण होऊ
शकत्या नाहीत, यापेक्षा दुसरे मोठे दुर्दैव नाही. महाशिवरात्रीनिमित्ताने
मार्कंडानगरीत जत्रेसाठी व शिवलिंगाच्या दर्शनासाठी भाविक पेत असत्याने
जिल्हा प्रशासनामार्फत तात्पुरत्या सोयी करण्यात पेतात. मात्र त्यानंतर या
नागरीकडे वर्षभर प्रशासन दुङ्गनही बघत नाही. विदर्भाची काशी म्हणून
लौकिकास अलेल्या मार्कंडानगरीच्या विकासाचा आराखडा तयार करण्यात
प्रशासनाला, शासनाला आणि स्थानिक लोकप्रतीनिधीनासुद्धा अपरश्य आले
आहे गडचिरोली जिल्ह्यात १० वर्षे भाजपाचे अशोक नेतृयांनी खासदारकी
उपगोगली. यापूर्वी हंसराज अहिर खासदार होते त्यांच्याआधी कौऱ्यांचे नरेश
पुत्रिया खासदार होते. याशिवाय गडचिरोलीचे खासदार म्हणून मारोतरवार
कावासंस्थेसुद्धा काम पाहिले आहे या जिल्ह्याचे भ्रूमिष्ठ म्हणून माजी मंत्री
तया विरोधी पक्षसेते विजय वडेवीवार यांच्याकडे बघितले जाते. मात्र या
सायंपासुद्धा मार्कंड्याच्या विकासासाठी केवळ थातुमातुर कामे करून वेळ
मारूल नेती आहे भाजपाचे आमदार सुधीर मुसारंटीवार यांनी कथी-कधी
मार्कंडानगरीच्या विकासाचा मुद्दा ऐरेणीवर आणण्याचा प्रयत्न केला. मात्र
तेलेवील फारसे काही करू शकले नाही. या सायंपासुद्धा प्रथलाना पुरातत्व
विभागाचा अडसर आला आणि इथेच मार्कंडा नागरीच्या विकासाची गाडी
थांबली. विदर्भाची काशी अतिशय दुर्वस्थेत आहे. या ठिकाणी हिंदू धर्माच्या
अनेक धार्मिक विधी पार पाडल्या जातात. या स्थळाला मोक्ष स्थान म्हणून
दर्ज दिला आहे. या ठिकाणी नागरण्याने नागबळीसारख्या धार्मिक विधी पार
पाडल्या जातात. त्या अथवी मार्कंडा नागरीला तीर्थस्थळाचा दर्जा दिला
जातो. मात्र या ठिकाणी या विधी पार पाडण्यासाठी व्यवस्थित आसनव्यवस्था
नाही. घाटाकर उत्तरण्याकरिता पायण्यासुद्धा नीट नाहीत. अनेक छोट्या-छोट्या गोष्टी ज्या करता येण्यासारख्या आहेत, त्या सुद्धा
प्रशासनाने केल्या नाहीत. मार्गीत चार वर्षांपासून शिवलिंगाच्या मंदिर
जीरोंद्वाराचे काम रखडले आहे. पुरातत्व विभागाकडून है. मंदिर नव्याने
उभारण्याचे काम सुरु करण्यात आले. मात्र ते अद्याप पूर्ण होऊ शकले
नाही. दरवर्षी महाशिवरात्रीनिमित्ताने विदर्भाची काशी चर्चेत येते. यात्रा
संपती की, पुण्या या काशीकडे सायंपासुद्धा दुर्लक्ष होते. विदर्भाच्या
काशीचा ऐतिहासिक वारसा जपण्याची गरज आहे. निदान
गडचिरोलीच्या लोकप्रतीनिधींनी तरी हा वारसा जपण्यासाठी
पाझरुल उचलायला हवते

शशी थर्सर कोणती भूमिका घेणार?

असे फारकाही साध्य झाले नाही. प्रदेश कॉर्प्रेसजवळ सक्षम नेतृत्व नाही, राज्यातील मुख्यमंत्रिपदाच्या सर्वेक्षणात अन्य नेतृत्वांपेक्षा आपल्याला जास्त लोकांची पसंती असल्याचा दावाही थरूर करतात. कॉर्प्रेसच्या नेतृत्वाने राज्यात नेतृत्वबदल केला नाही तर कॉर्प्रेसला सलग तिसऱ्यादाही विरोधी पक्षात बसावे लागेल, असा इशाराही ते देतात. मात्र काहीही झाले तरी थरूर पक्ष सोडणार नाही, फक्त सक्रिय राजकारणातून बाहेर पडत लेखन आणि भाषणाच्या कार्यक्रमात स्वतःला गुंतवून घेतील, असा दावा त्यांचे निकटवर्तीय करतात.

थरूर कॉर्प्रेस पक्ष सोडतील का, हे आताच सांगता येणार नसले तरी त्यांनी मोदी आणि पिनाराई विजयन् यांची प्रशंसा करत जसा कॉर्प्रेसच्या नेतृत्वावर दबाव आणला, तसेच अप्रत्यक्षपणे भाजपा आणि डाव्या पक्षावरही आणला आहे. तुम्ही मला माझ्या अटी आणि शर्तीवर प्रवेश देणार नसाल तर माझ्यासमोर दुसरा पर्यायही आहे, असे ते सांगत आहे. आणि म्हणूनच एकाचवेळी डाव्या आणि उजव्या विचारसंरीच्या नेत्यांची प्रशंसा करत आहेत, असे म्हटले तर ते चूक ठरू नये. मुळात कोणताही राजकारणी माणूस जे बोलतो ते करतो, असे नाही, आणि जे करतो, ते बोलतोच असेही नाही.

राजकारणात येण्याच्या आधी थरूर संयुक्त राष्ट्रात मोठ्या पदावर होते, त्यामुळे कॉर्प्रेस पक्षातील विदेश धरेणाचे ते तज्ज मानले जातात. इंग्रजी भाषेवर असलेले प्रभुत्व ही त्यांची जमेची बाजू मानली जाते. उच्चभू वर्तुळात त्यांचा वावर असतो. पेज थीच्या पार्ट्यात ते नेहमीच दिसून येतात. त्यामुळे थरूर हे तलागाळातील तसेच लोकप्रिय नेतै कधीच मानले जात नव्हते. सर्वसामान्य माणसाशी त्यांचा संबंध कधी आला नाही.

संयुक्त राष्ट्राची नोकरी सोडत २००९ मध्ये त्यांनी कॉर्प्रेस पक्षात प्रवेश केला. कॉर्प्रेसने त्यांना केरळच्या तिरुवनंतपुरम् मतदारसंघातून लोकसभा निवडणुकीच्या मैदानात उतरवले. पहिल्याच निवडणुकीत विजयी झाल्यानंतर डॉ. मनमोहनसिंग सरकारमध्ये ते राज्यमंत्रीही झाले. केरळच्या तिरुवनंतपुरम् लोकसभा मतदारसंघातून ते सलग चारवेळा जिंकले आहेत, त्यामुळे आता त्यांच्या राजकीय महत्वाकोळा वाढल्या आहेत. त्यांना मुख्यमंत्रिपदाचे स्वप्न पडू लागावे

प्रयागराजमध्ये गंगा, गम पहोतो, ज्याता गा संगमाला विशेष वेत्र स्नानाला विशेष आणि मोक्ष मिळतो, गोतीशीय महत्त्व : गणेन्वर आधारित आ भरतो, ज्यामुळे सांस्कृतिक आणि धार्मिक कार्यक्रम आधारात्मिक उत्सव गोथी, प्रवचने, कीर्ति भाविकांना एक केळळा अनुभव मिळतो. १४४ वर्षांनी महाकुंभ येणार असत्याने आपल्या आधीच्या पिढीला आणि येणाऱ्या पिढीला हा योग मिळणार नाही. डिजिटल माध्यमांनी याचा जोरदार प्रचार केला. व्हीकीआयपी आणि सेलिब्रिटीसुद्धा महाकुंभात आले. राष्ट्रपती द्रौपदी मर्यू पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांच्यासह अनेक राज्यपाल-मुख्यमंत्री आले.

जागातिक स्तरावर महत्त्व : महाकुंभम 'व्याचे महत्त्व केवळ भारतातच नाही तर जगभरात आहे युनेस्कोने या उत्सवाला 'मानवतेचा अमृत संस्कृतिक वरसा' म्हणून मान्यता दिली आहे या सर्व कारणामुळे प्रयागराजचा कुंभमेळा जगभरातील भाविक, पर्यटक आणि आर्थातक यांना आकर्षित करतो.

ج. د. ن. ج. د. ن. ج. د. ن.

पानगळाच्या नाममत्तान! सप्तव
जातात. पाकव्यांचा पाऊल वाटेव
नाद उत्पन्न म्हणजे निसगा
हा पालापाच द्रव्यांचा सा

प्रत्येक ऋत्याची एक वेगळी ओळख असतेच तशी
आता सर्वत्र सुरू असलेली पानगळ. पानगळ देखील
किंती महत्त्वाची आहे हे निसर्ग सांगन जातो.
पानगळ झाली नाही तर पुन्हा बहर येणार तरी
माध्यमातून कु
स्वच्छ भास्तव्य
प्रत्यक्षात खोला
योग्य उपयोग
देणारी

सर्वत्र पिवळी सोनेरी पाने धरतीवर अंथरली
जातात. कधी पिवळ्या केशरी फुलांच्या
पाकळ्यांचा गालिचा धरतीवर अंथरला जातो.
माऊल वाटेवर चालताना हा पाचोळा एक अनोखा
मानाद उत्पन्न करतो. वास्तविक ही नैसर्गिक क्रिया
म्हणजे निसगणी भूमीवर केलेले आच्छादन आहे.
हा पालापाचोळा म्हणजे झाडांचा वर्षभराचा अन्न
दरव्यांचा साठा आहे. हाच पाचोळा जीवाणूंच्या

माध्यमातृन कुञ्जन झाडांना अन्न मिळते.
स्वच्छ भारत हे आपले स्वप्न आहे पण ते
प्रत्यक्षात खरे करायचे तर या पालापाचोळ्याचा
योग्य उपयोग करून आपले उद्दिष्ट साध्य करता

 वाचक पत्रे

हातभार लावणारी ठरेल. पानगळ आहे म्हणून बहर देखील आहे तो खरोखरीच मनाला गुंताकर्तो
संगीता वाईकर / ९९२२५०४७९४
कुंभमेळ्यात लोक आकर्षित का होतात?
प्रयागराजमधील कुंभमेळ्याला जगभारातून भूमिका

गिरगाव आरोग्य संस्थेला राष्ट्रीय गुणवत्ता मानांकन

तभा वृत्तसेवा

हिंगोली, २७ फेब्रुवारी

वसमत तालुक्यातील गिरगाव प्राथमिक आरोग्य केंद्राने राष्ट्रीय गुणवत्ता आश्वासन मानांकन पुरस्कार मिळवला आहे. मराठवाडा विभागातील एकमेव प्राथमिक आरोग्य केंद्र असल्याचे सांगण्यात आले आहे. वसमत तालुक्यातील गिरगाव प्राथमिक आरोग्य केंद्राची राष्ट्रीय आरोग्य व्यवस्था संसाधन केंद्राच्यावरीने दि २४ व २५ जानेवारी रोजी तपासणी करण्यात आली होती. यामध्ये

राजस्थानचे केंद्रीय परीक्षक डॉ किरण नागापाल आणि मध्य प्रदेशचे केंद्रीय परीक्षक अकील अस्सारी यांनी मुद्रेनिहाय परीक्षण करून केंद्रीय समितीस अहवाल सादर केला होता.

या तपासणीमध्ये आरोग्य केंद्रामध्ये दिले जाणारे तातडीचे उपचार, रुग्ण रेफरचे प्रमाण, रुग्णांसाठी असलेली आरोग्य सेवा, उद्यान, परिसर स्वच्छता, अत्याधुनिक यंत्रांचा वापर, वैद्यकीय अधिकारी व कर्मचाऱ्यांची उपस्थिती यासह इतर बाबांचा समावेश होता. या अहव-

लामुसार गिरगाव केंद्राने विभागातून १५ टक्के गुण प्राप्त करून राष्ट्रीय गुणवत्ता आश्वासन मानांकन केंद्रीय महत्वाकांक्षी पुस्तकारा प्राप्त केला. छत्रपती संभाजीनगर विभागातून प्रथम व महाराष्ट्रातून सर्वांदिपनी गुणांककांव मानांकनाचा बहुआवास प्राप्त करणारी गिरगाव ही एकमेव आरोग्य संस्था ठरली आहे. वैद्यकीय अधिकारी डॉ शंखांक दक्षम, डॉ वैजनाथ सुर्यवंशी, कार्यक्रम समन्वयक डॉ प्रशांत पुऱ्यावारा व संपूर्ण कर्मचाऱ्यांनी पुढीकारा घेवला.

सदा उच्चस्तरीय मानांकन प्राप्त करण्यासाठी जिल्हाधिकारी अभिनव गोवयल, मुख्य कार्यकारी अधिकारी नेहा भोसले, जिल्हा आरोग्य अधिकारी डॉ कैलाश शेळके यांनी वेळोवेळी आरोग्य केंद्राला भेटी देऊन मार्गदर्शन केले आहे. आरोग्य केंद्राच्या यशाबद्द जिल्हा माता बालसंोपन अधिकारी डॉ सुमील देशमुख, अतिरिक्त जिल्हा सत्याचिकीत्सक डॉ गोपाल कदम, क्षयरोग अधिकारी डॉ देंद्र जायभाये, सहायक जिल्हा आरोग्य अधिकारी डॉ पांडुंगंग फोपसे, सहायक जिल्हा आरोग्य अधिकारी डॉ सर्दीं काळे, डॉ सतीश रुणवाल, डॉ गणेश जोगदंड, डॉ जगनन चव्हाण, डॉ डी व्ही सावत, डॉ प्रकाश जाधव यांनी अभिनदन केले आहे.

सांदिपनी पब्लीक स्कूलमध्ये मराठी भाषा दिन साजरा

विचार मांडळे. शाळेचे प्रशासक मेहाले यांनीही मराठी भाषेच्या गौरवासाठी आपले मोगत व्यक्त केले.

कार्यक्रमात सौ. माधुरी आचार्य, सौ. सीमा सावंत, सौ. मोरोमा राठोड, अर्विद काळेवार यांनी आपल्या कवितामधून मराठी भाषेच्या सामर्थ्याचे वर्णन केले. त्यांच्या काव्यप्रेमामुळे कार्यक्रमाला एक विशेष रंगत साजरा केला जातो. संपूर्ण देशासह जगभारात मराठी भाषेचा गौरव करण्यासाठी हा दिवस समर्पित आहे.

कार्यक्रमाची सुरुवात कुसुमाग्रज यांच्या प्रतिमेचे

पूजन करून करण्यात आली. विद्यार्थ्यांनी आपल्या संवेगातून मराठी भाषेचे महत्व आणि तिचा गौरव स्पष्ट केला. स्वातंत्री चिंचोलकर, सौख्या पालमकर, शाश्वत बोडके, आदिव नवाडे आदिव विद्यार्थ्यांनी आपले विचार व्यक्त केले. त्यांची मनोगते ऐकून उपस्थितामध्ये मराठी भाषेच्या प्रेमाची लाट उसळली. शाळेतील मराठी भाषेच्या शिक्षक व शिक्षिकांनोही आपल्या भावानांचा आविष्कार केला. शाळेच्या मुख्याध्यापिका क्रांती कुलकर्णी, उपमुख्याध्यापिका सौ. हरप्रीत कौर, प्रशासक मारुती मेहाले आणि सर्व शिक्षक वृद्ध आणि शिक्षकेतर कर्मचारी उपस्थित होते.

कार्यक्रमाचे सूरक्षातालन अर्विद काळेवार यांनी आपल्या काव्याचे योगदान व संस्कृतीच्या संवर्धनाबाबतचे

येहळेगाव सोळळके येथे जलकुंभावर चढून युवकांचे आंदोलन

तभा वृत्तसेवा

हिंगोली, २७ फेब्रुवारी

एक नव्हे दोन नव्हे तर तीन योजना

राबवून देखील गावाचा तालुक्यात उंचाव्यात होणारी पाणीटर्चाई कमी करण्यात

प्रशासनाता यश येते नसल्याने

अौढा नागानाथ तालुक्यातील

येहळेगाव सोळळके येथे युवकांनी

चक्र जलजीवनाच्या जल कुंभावर चढून युवकांचे आंदोलन करून करून

पाण्यासाठी दि. २७ रोजी आंदोलन करून

सकारात लक्ष घेवले आहे.

अौढा नागानाथ तालुक्यात असलेल्या

येहळेगाव सोळळके येथे गावातील काही

होती. परंतु कुठलीही दखल घेवली गेली

युवकांनी गुवाचा दिनाक २७ फेब्रुवारी रोजी चक्र जलजीवनाच्या टाळीला लक्ष घेवले आहे. परंतु एकही टाळीला जाऊन आंदोलन करून सुरु केले आहे. गावात जाऊन आंदोलन करून सुरु केले आहे. याचाला यावातील ही पाणीटर्चाई ट्रॅक तालुक्यात आवासनाला ही बाबांचा अगोदाच याणी मिळत नसल्याने लोकांनी अगोदाच जिल्हा प्रशासनाला ही बाबा कळवली वर्षस्व कुठलीही असे पण टंचाईचा वर्षस्व कुठलीही असे पण टंचाईचा हा प्रश्न मिळत नसल्याने ग्रामस्थांची

पाण्यासाठी भटकती होत आहे. आता पुढील ग्रामस्थांवर पाण्यासाठी आंदोलन करण्यात आलेले पाण्याच्या टाळ्या उभरण्यात आलेले आहेत. परंतु एकही टाळी लोकांच्या तहान भागवाण्यास कामी पडत नाही. शिवाय गावातील ही पाणीटर्चाई ट्रॅक ताळीला लक्ष घेत नसल्याचे वित्र आहे. परिणामी लोकांना पिण्याच्या पाण्याची ट्रॅक ताळीला यावेळी मुख्य कार्यकारी अधिकारी अधिकारी उपस्थिती नियमाची झाली आहे. ग्रामपंचायतीचे नियमाची झाली आहे. ग्रामपंचायतीचे जमली होती. अंधेर अभियंता नवाड, बोरकर यांनी लेखा आश्वासन दिल्यानेत आंदोलन मागे घेवले.

तभा वृत्तसेवा

हिंगोली, २७ फेब्रुवारी

ओमप्रकाश देवडा पिलस को. आ॒ंप. बैंकेचे नवीन मुख्य कार्यालयाचे इमारत ओमप्रवनचे उद्घाटन दि १ मार्च रोजी होणारी पाणीटर्चाई किंवा अंधारी असून यानिमित दि १ मार्च ते ४ मार्च पर्यंत विविध कार्यक्रमांचे आयोजन करण्यात आले असल्याची माहीती पत्रकार परिषदेत देण्यात आली.

यावेळी बैंकेचे संस्थापक स्व ओमप्रकाश देवडा यांच्या पूर्णाकार पूतव्याचे अनावणणीही मानवरक्षणाच्याहसे होणार आहे. यावेळी मोफत मोरीबिंदू तपासणी व शस्त्रक्रिया शिवी, कॅंसर तपासणी व वार्द्धकीय दर्शन शिवी, अर्द्धन बैंकेचे अंधक्षण शिवी, संसीत रजीनी, किर्फन, भजन आणि कथाकथन आदी कार्यक्रम होणार आहेत.

याप्रसंगी बैंकेचे अंधक्षण प्रकाशवरंद सोनी, बैंकेचे उपाध्यक्ष कुठलीही दखल घेवली गेली

होती. यावेळी बैंकेचे अंधक्षण शिवी, संसीत रजीनी, किर्फन, भजन आणि कथाकथन आदी कार्यक्रम होणार आहेत.

अवैध गौणाखणिज प्रकारणी पथकांची कारवाई

दिव्होली- वंचीत बहुजन आघाडीची गुरुवारी कार्यकर्ता संवाद बैठक आयोजित करण्यात आली होती. या बैठकीस वंचीत बहुजन आघाडीचे अध्यक्ष डॉ प्रकाश उर्फ वालासाहेब आंदेंदकर यांनी मार्गदर्शन केले.

याप्रसंगी जिल्हाभरातील पदाधिकारी व कार्यकर्ते मोठ्या संख्येते उपस्थित होते. छाया- सुनील पाठक

संक्षिप्त वृत्त

स्वरा गलबले चित्रकला स्पर्धेत प्रथम

हिंगोली- भारतीय विद्या मंदिर शिक्षण संस्था संचलित श्रीमती शाताबाई मुंजांजी दराडे मार्गदर्शक विद्यालय, हिंगोली येथील कु. स्वरा प्रसाद गलबले ही विद्यार्थ्यांनी राज गविरवंश विद्यालय

स्पर्धेत प्रथम आली आहे. स्पर्धेचे आयोजन तुळसाबाई सोमानी

एज्युकेशनल स्ट्रॅटोग्राफी चित्रकला स्पर्धेत प्रथम आली आहे. या विद्यार्थ्यांनी तालुक्यातील विद्यालयाचे केला अंधारपक श्री. खांद्री जांभळे यांनी मार्गदर्शन केले. शाळेच्या व संस्थेच्या

उपस्थितीमध्ये आयोजनाचे विद्यार्थ्यांनी पुढीकारा घेवले.

जिल्हाप्रशासन तालुक्यातील विद्यालयाचे केला अंधारपक श्री. खांद्री जांभळे यांनी मार्गदर्शन केले. शाळेच्या व संस्थेच्या

उपस्थितीमध्ये आयोजनाचे विद्यार्थ्यांनी पुढीकारा